

בחזרה לסופר הדמעות

כיצד הפך שמעון ברנפלד, סופר רב־מכר של ההיסטוריה היהודית ה"בכיינית", לדמות מודרת בקאנון העברי, ומה מגלה הביוגרפיה החדשה עליו ועל התרבות העברית שבין מרכז לשוליים

מחוץ למחנה: שמעון ברנפלד,

ביוגרפיה // מאיה שבת }

מאגנס { 302 עמ'

|| התפיסה הבכיינית של ההיסטוריה היהודית. את כינוי הגנאי הזה טבע ההיסטוריון שלום (סאלו) בארון כשביקש לבקר מחברים התופסים את תולדות היהודים כשר־שרת בלתי פוסקת של פרעות, רדיפות, גירוי־שים המוניים ומות קדושים. תפיסה כזו, האמין בארון, מעוותת את התמונה הכוללת, ומצמצמת את ההיסטוריה היהודית ללא יותר מאשר תגרי בות־נגד לשנאת ישראל. כל כמה שתלאות וסבל ממלאים תפקיד בתולדות היהודים כך גם צובעת אותה שמחת החיים. את חיי הקהילה היהודיים, טען, יש להבין דרך ערשת ההיסטוריה החברתית, כחברות המוטמעות במידה זו או אחרת בחברות הלא־יהודיות הסובבות אותן ומקיימות איתן שיח ושיג, על אף אפיוורות אלימות. עבור חוקרים רבים שימשה הסיסמה של בארון כאורים ותומים, וכמעין ציווי דיסציפלינרי: לכתוב את תולדות היהודים אין משמעו

לחבר כרוניקה של אסונות שניתחו עליהם, אלא לתפוס את החיים ואת התרבות היהודית במלוא צבעוניותם ועסיסיותם.

בעוד אזהרתו של בארון מפני הפיתוי לחבר סיפורי עמק בכא ו־Leidensgeschichte (סיפורי סבל) זכתה לפרסום, מרבית המחברים שאליהם כיוון את חיציו נמחקו כמעט לחלוטין מהזיכרון הקולקטיבי. בספרה החדש, ההיסטוריונית מאיה שבת מעלה מן האוב את המסאי והפובליציסט שמעון ברנפלד (1860-1940), אחד מן הסופרים הפופולריים הללו. ספר הרמעות (1923-1926) – חיבור עִכְרֵס בשלושה כרכים שסקר את אסונות היהודים מימי אנ־טיוכוס דרך גירוש יהודי אנגליה, פרעות רינדפלייש באימפריה הרומית הקדושה, ועד לרדיפות האנוסים וטבח אוּמֶן ('פר־עות גונטה') בידי קוזאקים אוקראינים במאה ה־18 – היה רב־מכר במושגי זמנו, מסוג הספרים שמשפחות יהודיות רבות רכשו והעמידו על המדף בס־לון ואז קראו בתוגה. "מטרתִי הייתה לייסר את המרטרולוגיה של עם יש־ראל", כתב ברנפלד בהקדמה לחיבור, אך גם הוסיף: "סיפורי הצרות בעבר הם גם שירי נחמה לעתיד".

ברנפלד נולד במזרח גליציה, באזורי הספר של יהדות האימפריה ההבסבורגית, והתחנך בישיבות מסורתיות לפני שמצא את עצמו נשאב לעולם התוסס של ההשכלה העברית. בגיל 21 הוא נתמנה לסגן עורך השבועון 'המגיד', שבו פירסמו מסות וסיפורים ממיטב הסופרים והמשכילים היהודים של התקופה. הוא למד היסטוריה ופילוסופיה באוניברסיטת ברלין, ובמקביל גם זכה להסמכה רבנית מבית המדרש העליון לחוכמת ישראל בעיר, שבעקבותיה הוזמן לשמש כרב הקהילה של בלגרא (סרביה), שבאימפריה העות'מאנית. בתקופת כהונתו כרב המשיך ברנפלד לפרסם שורה ארוכה של מאמרים היסטוריים ופילוסופיים, ביקורות ספרים, רשימות פולמוס, וסקירות על חכמי יש־

ראל וראשוני ההשכלה בגרמניה ובגליציה. את דרשותיו נשא בלדינו, שפת המקום, ואילו את מאמריו המשיך לכתוב בעברית. כששב לבר־לין בשנת 1894, כשהוא בן 34 בלבד, כבר הפך לאחד מאותן רמויות צבעוניות האופייניות לשי־ליש האחרון של המאה ה־19 שהצליחו לחיות עשרה חיים אינטלקטואליים בריזמית: מלומד רבני, עיתונאי, מבקר ספרות, פרשן תנ"ך, מורליסט, היסטוריון ופילוסוף.

בגרמניה נודעה לברנפלד תקופת פריחה. בשרלוטנבורג, שבה התגורר, היו סופרים עברים נוספים בהם מ"י ברדיצ'בסקי, ראובן בריינין, יהושע טהון ודוד פרישמן, שעיי־מם ברנפלד עמד בקשרי ידידות או עינות. ספרה של שבת משחזר את הרפובליקה הספרותית הזו, "עברילנר" המאוכלסת במשכילים גליציאים חיוורים המעבירים ימיהם בין בתי־קפה, דירות צפופות ופול־מוסים אינ־סופיים. ברנפלד דילג – לפעמים בקלילות, ולעיתים בצורה מגושמת ותוך כדי מעידות – בין התרבות הגרמנית לחיי האינטליגנציה היהודית של מזרח אירופה. הוא כתב ללא לאות

וקנה לעצמו שם של מסאי ופולמוסן. חיבתו של ברנפלד לסגנון כתיבה עוקצני גבתה ממנו מחיר. הוא הפך עצמו לזאב בודד, המתקשה להשתלב במעגלי הסופרים העברים. בעיני מבקריו הוא היה גרפמן אשר חי על העט,

חיבתו של ברנפלד לסגנון כתיבה עוקצני גבתה ממנו מחיר. הוא הפך עצמו לזאב בודד, המתקשה להשתלב במעגלי הסופרים העברים

אריה דובנוב

קורתי שבו התקבלו חיבוריו בקרב חוקרים בני דורו. לא אחת, אלה זילולו בסגנון ה"עממי" של כתיבתו וחשו מאוימים מהצלחתו. פער התרחב ככל שמרכז הכובד האינטלקטואלי של הספרות העברית נדר ממזרח אירופה וברלין לירושלים, תהליך שבסופו של דבר הוביל להדרה המדעית של ברנפלד עוד בחייו.

בהגיעו לשיבה, תיארו ר' בנימין כרניצאוור האחרון, "סופר שעורר בכרם ספרותנו זה חמש עשרות שנים" וכ"אחד מן הגורדיה היש־נה" שעוד זכה להתחכך ביל"ג, דוד פרישמן ומשה לילינבלום. אך אל ההערכה הסתננה גם ביקורת מרומזת: ברנפלד עודו מחזיק מעמד, אולם דומה שבמשך תקופה ממושכת זו לא שינה במאומה את סגנונו או את השקפת עולמו. בעיני יוסף קלוזנר, ידידו־יירבו, גילם ברנפלד את הגלותיות במלואה, "זקן אדוק שהגלות היא מולדתו הפיזית והרוחנית, נטול שאיפות ציוניות, שכל מעלתו המדעית מס־תכמת בניסיונו לחבב את הערכים הדתיים והמורסריים של היהדות על הקוראים". ברנפלד הלך לעולמו ב־1940, בדיוק בשעה שאירופה שקעה באסון שאף היסטוריון – דומע או אחר – לא הצליח לחזות כראוי. ואז הוא נשכח.

ספרה של שבת אינו רק ביוגרפיה במובן הצר של המילה; זוהי הזרמנות לחשיבה מחודשת על האופן שבו הוגים נוצרים, הופכים לירועים ברבים, נשכחים, ואם יתמזל מזלם – מתגלים מחדש, פוסט־מודרנס. היא אינה מבקשת לשמש כסנגורית לברנפלד, אלא להשתמש בו כצוהר שדרכו ניתן להתבונן על התרבות העברית בתקופה פורמטיבית אך רעועה, שהתאפיינה בחוסר יציבות כרונית של מוסדותיה, ונדידה מתמדת – גיאוגרפית, לשונית, ואינטלקטואלית – של האישים המרכזיים שעיצבו אותה. בשילוב נדיר של דיוק ארכיוני ורגישות ספרותית, היא משרטטת דיוקן של כותב צעיר ואמביציוזי שהוא גם "יהודי־גבול" (Grenzjuden) – מושג שהיא מאמצת מידי ההיסטוריון פול מנדס־פלור, שהלך לעולמו באוקטובר 2024 – שאותו היא ממקמת בגלריה רחבה יותר של דמויות מוכרות ונשכחות שנעו ונדו בין מרכזי החיים האינטלקטואליים העבריים הללו. ומעל לכל, היא מזמינה את קוראיה לחשוב על תהליכי הדרה ושוליות, על נזיזותה של התרבות העברית בש־לביה המוקדמים, ועל חוויותיהם הסותרות של כותבים המנווטים בעולם תרבותי חופף וסותר.

אף שכתבתו של מחקר זה החלה הרבה לפני 7 באוקטובר, נסיבות פר־סומו, בשעה שהקדוק הרגשי של ספר הרמעות שב וכובש את הרמיון ההיסטורי של רבים, מעטירות על ספר זה הילה מפ־תיעה של עכשוויות. דומה שגם עתה תפיסת ההיסטוריה היהודית כקטלוג של רדיפות וכפ־ציעה מתמשכת חוזר למרחב הציבורי במהירות מטרידה, על אף טרוניות מומחי האקדמיה. ובה בעת, הוא גם פוגש אותנו בשעה ששאלת המרכז הגיאוגרפי של היצירה בעברית צפה ועולה מחדש. ●

שמעון ברנפלד

ופופוליוטור שטחי. כפי ששבת מראה, דמותו ויצירתו חושפת פער עמוק – כמעט פרדוקסלי – בין הפופולריות הרחבה שלה וזכו ספריו בקרב קוראיו ובין היחס המסיגי ולעיתים ביי־

